

УДМУРТСКАЯ ДЕРЕВЕНСКАЯ АРХИТЕКТУРА

Современная удмуртская деревня расположена среди полей, обычно около речки или ручья и внешне напоминает русскую деревню. Принятый тип застройки удмурты освоили в конце прошлого века. С появлением уличной планировки деревни дома стали строить фронтоном к улице (табл. XV, 1), двор отгораживался от нее дощатым забором примерно двухметровой высоты с воротами. В центре хозяйства расположен двор площадью примерно 10×10 м, а вокруг него — жилой дом и подсобные помещения (рис. 1). У более старых жилых домов наличники украшены рельефным узором, у более новых — плоским (табл. XV, 2). Жилой дом — это срубная бревенчатая изба, состоящая из отапливаемой комнаты и неотапливаемой передней. Из подсобных помещений наиболее интересна культовая постройка «куала» (сейчас используется как летняя кухня). В некоторых деревнях сохранились древние двухэтажные амбары с балконом, куда ведет крутая деревянная лестница (рис. 2). На заднем дворе находятся сарай, клеть и хлев. Свообразны в архитектурном отношении избышки на лесных пасаках. Крыши их по сей день покрывают липовым корьем (табл. XVI, рис. 3).

Ülo PEIL

UDMURT RUSTIC ARCHITECTURE

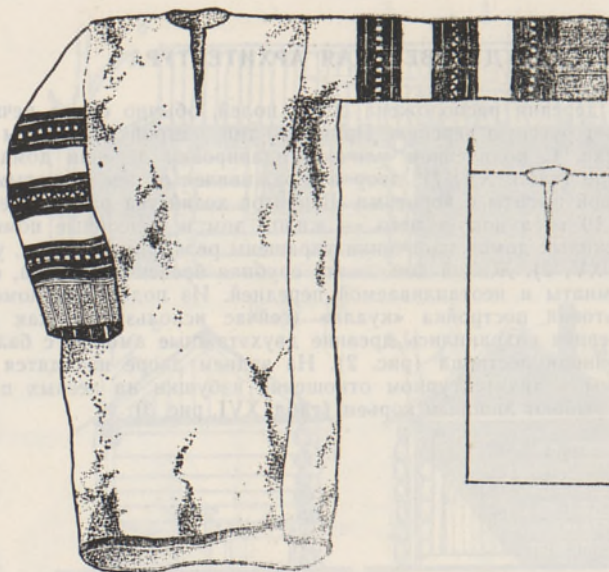
A contemporary Udmurt village is situated among fields, usually on the bank of a rivulet or spring. By its exterior countenance it resembles a Russian village. The present structure of housing provided with an enclosed courtyard was adopted by the Udmurts as late as the end of the 19th century. The side walls of the dwelling and of an auxiliary building come up to the street front (Plate XV, 1), the courtyard situated in between being separated from the street by a ca 2-metre-high board-fence with a gate. The centre of the household is a 10×10 m courtyard around which the dwelling and the auxiliary structures are located (Fig. 1). In older buildings one can see window-frame decorations executed in relief, while in newer constructions the pattern is flat (Plate XV, 2). The dwelling is a two-room log cabin. It consists of a heated living-room and an unheated entrance hall. Of auxiliary buildings, the most original one is the *kuala*, intended for observing ancient rites. In the courtyard, opposite each other, there are a shed and a barn. In some villages one can still find old-fashioned two-storey barns with a steep wooden staircase ascending to the balcony on the upper floor (Fig. 2). The cowshed is situated at the back of the courtyard. A peculiar architecture is displayed in huts intended for storing the objects needed for bee-keeping. Built in the wood, those huts are still covered with lime-tree bark roofing (Plate XVI; Fig. 3).

<https://doi.org/10.3176/hum.soc.sci.1982.2.12>

Merike ROODLA, Talvi ANNION, Viivi AAVIK

UDMURTIDE RÕIVAD, PEAKATTED JA EHTED

Kompaktsed asustused vaatamata on erinevused põhja- ja lõunaudmurtide vaimses ja materiaalses kultuuris suured. Need ilmnevad ka rahvarõivastes, kudumistehnikates, kangastes ja nende värvides. Näiteks kasutatakse lõunas kõige enam levinud ruuduliste kangaste kudumiseks eeskätt villast ja kanepilõnga, põhjas on kangad tavaliselt linased. Lõunaudmurtide tikandid, kaunistused ja ehted on mitmevärvilised ning väga erksates toonides, tikandeis kasutatakse hõbe- ja kuldniiti, brokaati ja helmeid. Põhjas seevastu näeme rahulikumaid ja heledamaid toone, ehete ja kaunistuste materjalid on tunduvalt tagasihoidlikumad. Põhjaudmurdi rahvarõivaid peetakse üldjoontes vanapärasemaiks, neis on säilinud mõn-

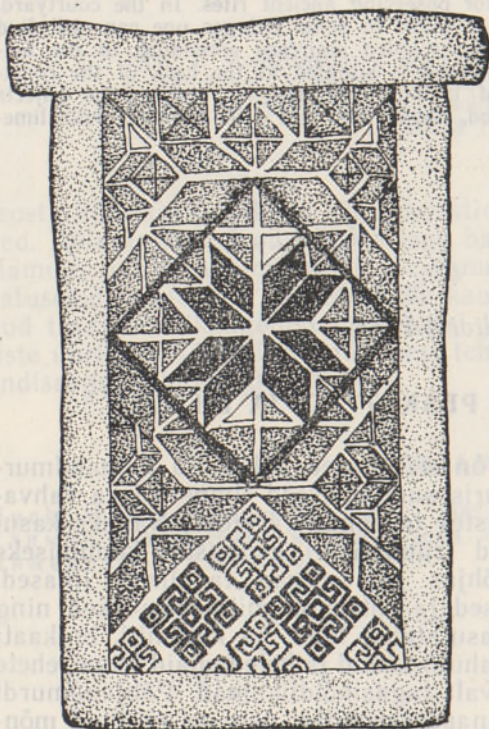
Joon. 1. Vanemat tüüpi udmurdi särkkleit. Udm. ANSV, Jukamenski raj., Turtšino k. R. Tombergi joonistus 1980.

dagi Kaama jõgikonna algse elanikkonna rõivastusest, kuna lõnaudmurdi rõivastes ilmneb tunduv tatari mõju.

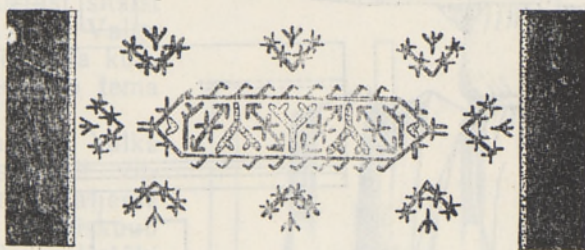
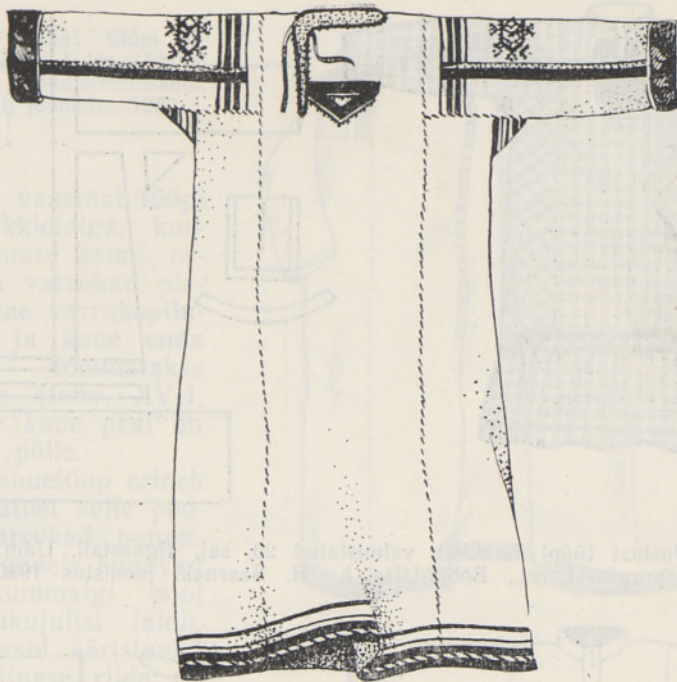
Tüüpiline udmurdi naise rõivaese on tuunikataoline särkkleit (*derem*), mida kantakse nii alus- kui ka pealisrõivana.

Vanemat tüüpi särkkleit (joon. 1) on valgest linasest riidest ja lihtsa löikega: esi- ja seljaosa on ühes tükis, avarust annab keskosa külge õmmeldud sirge küljelaid; küljeõmb- lus puudub. Sirged siid- või villase tikandiga varrukad on õmmeldud kehaosa külge täis- nurgi, kaenla all võib olla kolmnurkne lapp. Peaauk on kolmnurkne või ovaalne, kaeluselõhik on ees või vasakul pool, krae puudub. Nööpe sel- lisel särgil pole, kaeluselõhikut katab tikitud rinnaesine (*ka- batsi*).

Viimane on umbes 20×40 cm suurune, enamasti punase ja musta siidniidi või pruuni ja sinise villase lõn- gaga tikitud lõuenditükk. Tu- gevasti stiliseeritud ornamen- dis võib ära tunda päikese (joon. 2), lindude ja hobusepea kujutisi. Neidude seda tüüpi särkkleidil rinnaesist ei kanta,

Joon. 2. Vanemat tüüpi valgel linasel särkkleidil kantav tikitud rinnaesine. Udm. ANSV Vabariiklik Koduloomu- seum. E. Riso joonistus 1980.

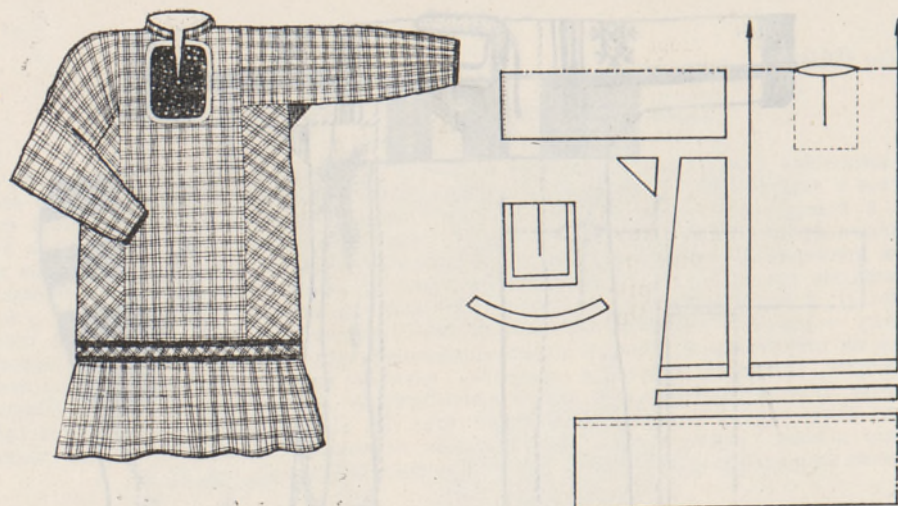

Joon. 3. Neiu vanemat tüüpi särkkleit, valmistatud 20. saj. alg-aastail. Kirovi obl., Uninski raj., Sibiri k. Udmurdi ANSV Vabariiklik Koduloomuseum. E. Ilveste joonistus 1980.

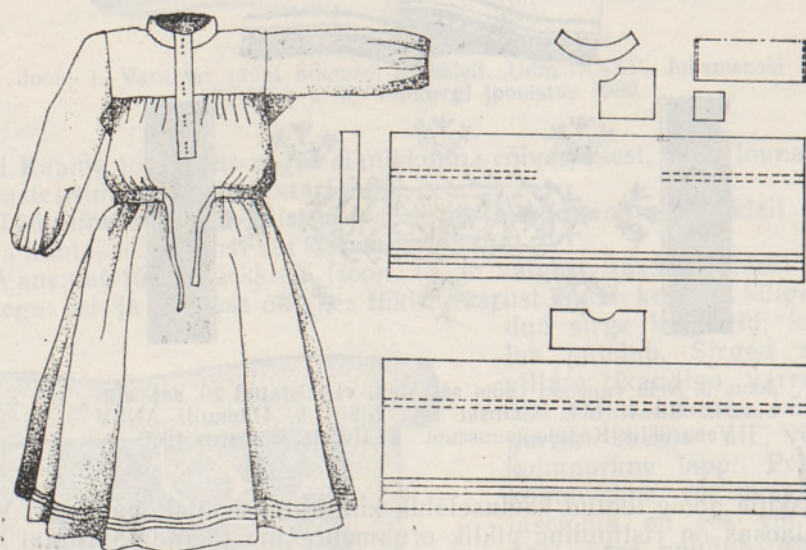
vaid vasakule poole tehtud kaeluselõhik kinnitatakse ülalt paeltega. Varrukate ülaosas on ristipidine piklik ornamentaalne tikand ja rinnal eripunasest sitsist või muust puuvillasest riidest aplitseeritud kolmnurk (joon. 3).

Uuemat tüüpi särkkleit on valmistatud kirjust kodukootud, kõige sagedamini punase-siniseruudulisest kanepikangast, allääres on samast või teisest riidest volang (joon. 4). Kehaosa lõige on samasugune nagu eelmisel särkkleidil, kuid küljelaiud laienevad allapoole ning on olemas küljeõmb-lus. Varrukad on samuti harilikult sirged (kui kiiludega, siis õlalt ja varrukasuus kroogitud) ja kinnitatud täisnurgi. Kaenla all on teist värvi kirjust riidest neli- või kolmnurkne lapp. Madal püstkrae suletakse nõõbi või aasaga. Kaeluselõhik on umbes 25 cm pikk, seda ääristavad muustrilisest sitsist 8–10 cm laiused ribad, mis moodustavad nelinurkse rinnaesise (*muresaz*). Rinnalõhikul puuduvad nõõbid, mistõttu särgi all kantakse erilist rinnaesist (*kõkrak*, *mures kõšet*). Särgi kehaosa ja volangi vahel on eredavärvilise ornamentidiga riba. Varrukate ja volangi laius erineb paik-konniti.

Kahe eelmise särkkleidi tüübi edasiarenenud vorm tähistab üleminekut linnalikule kleidile. Sarnasus eelmistega seisneb ainult varrukate külge-

Joon. 4. Uuemat tüüpi särkkleit, valmistatud 20. saj. algaastail. Udm. ANSV, Malopurginski raj., Bobja-Utša k. H. Saarnaki joonistus 1980.

Joon. 5. Linnalike elementidega särkkleit, valmistatud 20. saj. algaastail. Udm. ANSV, Jukamenski raj., Põšketi k. H. Saarnaki joonistus 1980.

õmblemise viisis, mõnikord esineb ka volang. Sellisel särkkleidil on kehaosa kroogitud esi- ja seljapasse külge. Vöökohal on tunnel vöö tarvis. Sellist rõivast kannavad põhjandmuri, permikomi ja kohalikud vene naised (joon. 5).

Särkkleidi peal kantakse põlle (*aišet, azkõšet*). Lõunaudmuri rinnalapiga põll on erksat värvi punaseruuduline. Vanemat tüüpi valge särkkleidi juurde kuulub kahest sirgest laiust koosnev poolpõll, mille alläär on kaunistatud tikandi ja volangi või pitsiga (tahv. XVII, 1). Et valge särkkleit on käibelt kadumas, on ka valge põll asendumas kirjust sitsist põllega.

Suvine ülerõivas on kuub (*šortderem*). Vanaaegse pika valgest linasest riidest kuue (joon. 6) põhilõige on samasugune nagu vanemat tüüpi särkkleidilgi. Erinevus on varrukates: need on tunduvalt lühemad ja kitsamad ning nende ülaosas on kuni 18 cm pikkune pilu. Sellist kuube kantakse lah-

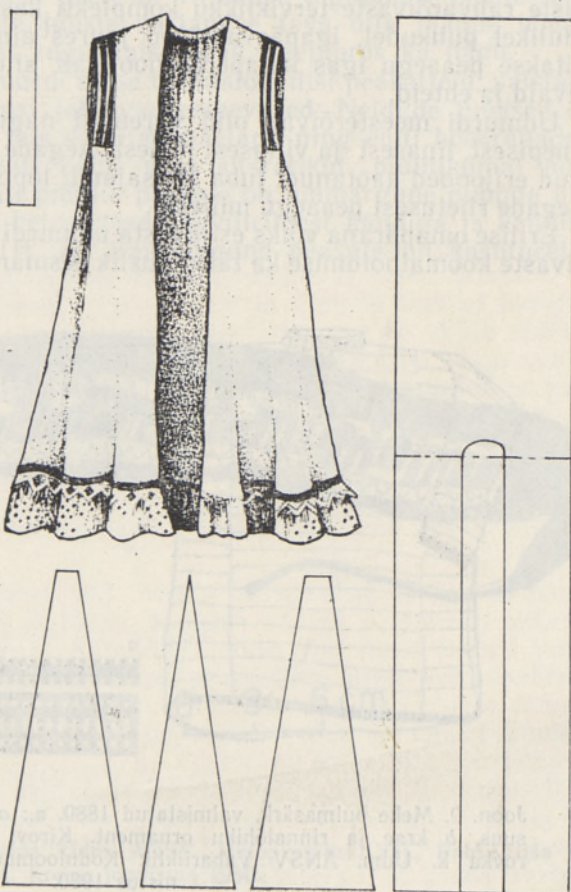
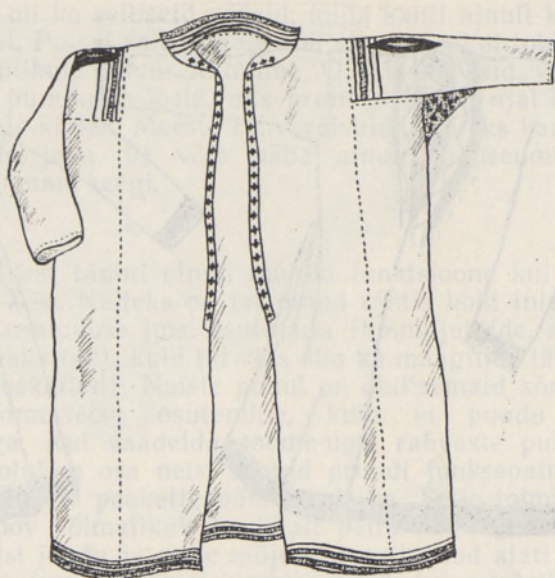
Joon. 6. Vanemat tüüpi linane suvekuub. Udm. ANSV Vabariiklik Koduloomuuseum. R. Treimuti joonistus 1980.

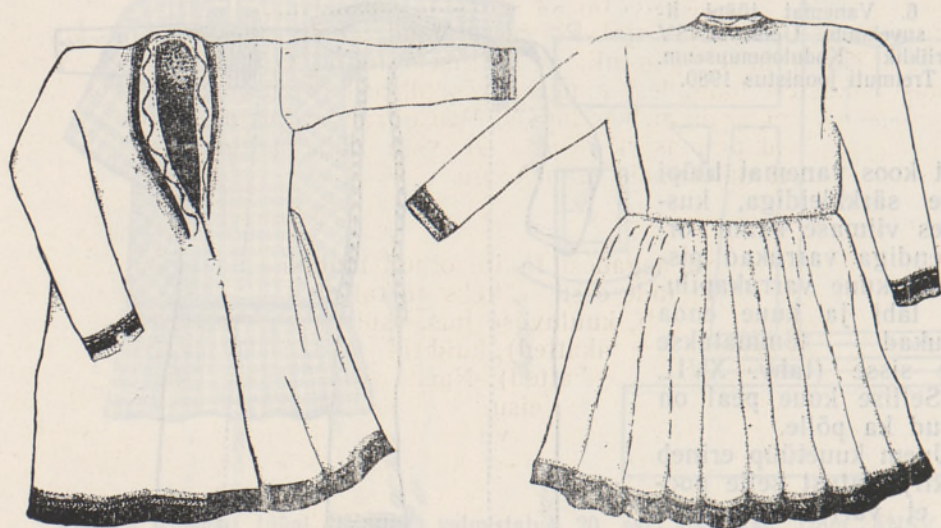
tiselt koos vanemat tüüpi valge särkkleidiga, kusjuures viimase kauni ornamentidiga varrukad pistetakse kuue varrukapiludest läbi ja kuue enda varrukad tõmmatakse kuue sisse (tahv. XVII, 2). Sellise kuue peal on kantud ka põlle.

Uuem kuuetüüp erineb ülalkirjeldatust selle poolest, et varrukad puuduvad ja külgedele annavad avarust kummalgi pool kolm kiilukujulist laidu. Varrukaavasid ääristavad triibulise linase riide ribad, alläärt kirjust sitsist volang (joon. 7). Valge särkkleit, millel seda kuube kantakse, ulatub tema alt välja.

Pealistrõivaste hulka kuulub ka peamiselt villasest kangast taljesse õmmeldud pealiskuub (*zõbõn*). Selle seljatüki ülaosa külge on õmmeldud avar, kroogitud siiludest allosa. Hõlm avaneb vasakule poole ja suletakse kahe nõõbiga (kaelusel ja vöö). Pikad sirged varrukad ahenevad kergelt varrukasuu poole. Alläär on tavaliselt kantitud musta riidega, ovaalsel kaelusel on väike püstkrae. Kuuel on linane vooder (joon. 8). Konstruktsioonilt on sellele väga lähedane valgest või mõnda teist värvi kalevist pealiskuub (*sukman*), mida talvel kantakse mitu tükki ülestikku.

Joon. 7. Uuemat tüüpi suvekuub. Udm. ANSV, Jukamenski raj., Jertemi k. T. Annioni joonistus 1980.

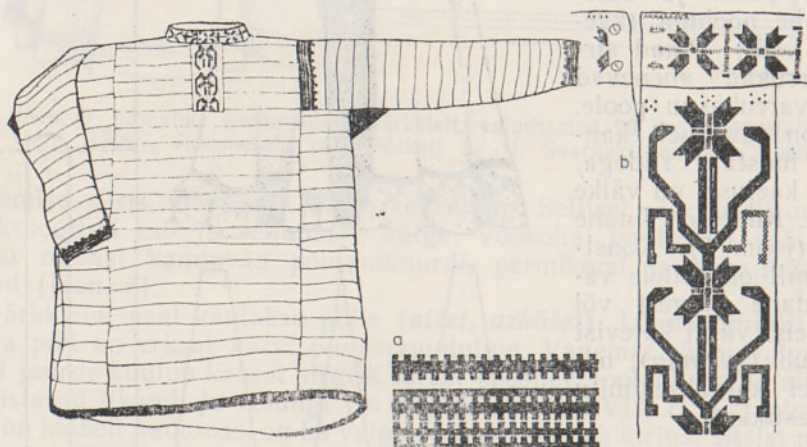
Joon. 8. Villasest riidest pealiskuub. Udm. ANSV, Jukamenski raj., Jertemi k. E. Riso
joonistus 1980.

Pargitud lambanahkne kasukas (*pas*) on tavaliselt lühike, sirge seljaosaga ja ülekäivate hõlmadega. Kasukat kantakse võetatult.

Ekspeditsioonil oli võimalus näha, et ülalpool kirjeldatud udmurdi naiste rahvarõivaste terviklikku komplekti kasutatakse tänapäeval üksnes pidulikel puhkudel, igapäevase töö juures ainult väheseid esemeid. Küll hoitakse peaaegu igas külaperes hoolikalt alles oma esivanemate rahvarõivaid ja ehteid.

Udmurdi meesterõivad olid varemalt nagu naistegi omad õmmeldud kanepisest, linasest ja villasest riidest. Aegade jooksul on nad oma rahvuslikud erijooned kaotanud, juba 19. sajandi lõpul ei erinenud nad vene talupoegade riietusest peaaegu milleski.

Erilise omapärana võiks esile tõsta udmurdi meeste vööd, millel oli peale rõivaste koomalhooldmise ka tähenduslik eesmärk: ta oli kandja mehelikkuse

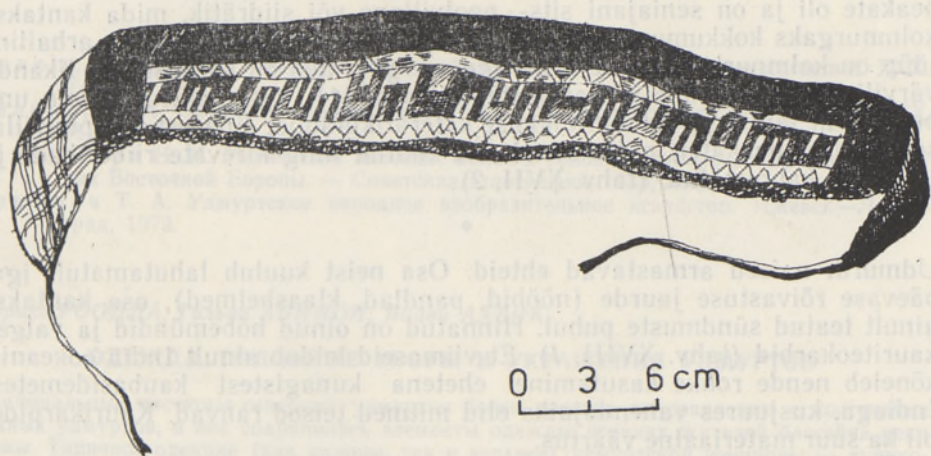
Joon. 9. Mehe pulmasärk, valmistatud 1880. a.: *a* ornament õlal ja varrukasuus, *b* krae ja rinnalõhiku ornament. Kirovi oblast, Uninski raj., Petrovka k. Udm. ANSV Vabariiklik Koduloomuuseum. R. Tombergi joonistus 1980.

tunnus. Vanematel meestel oli ka selliseid vöösid, mida kanti ainult kindlate rituaalsete talituste ajal. Poisid said endale vöö alles siis, kui tohtisid esimest korda ühisele paganlikule palvusele minna. Oli ka ümaraid, värvilistest villastest lõngadest punutud vöösid, mis pruut pulmade ajal koos särgi ja pükstega peigmehele kinkis. Meeste rahvarõivaid (näiteks kaunit ornamenteeritud pulmasärke, joon. 9) võib näha ainult muuseumides, külaelanikest ei mäleta neid enam keegi.

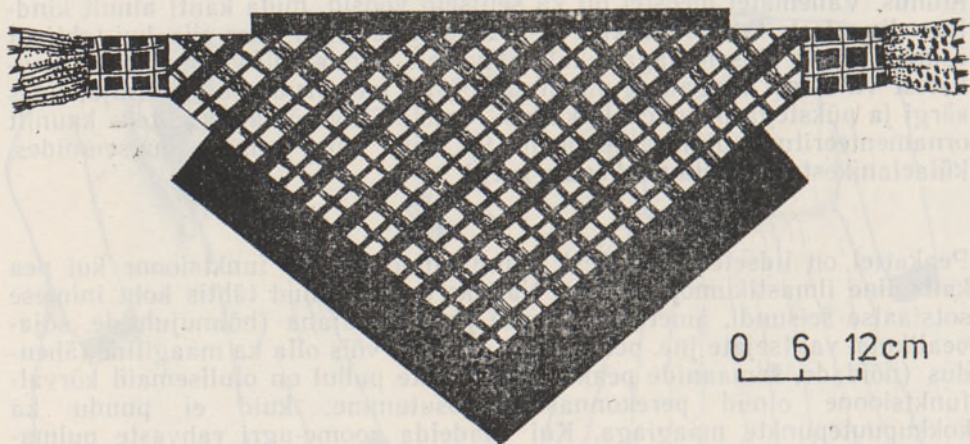
*

Peakattel on iidsetest aegadest tänini olnud muidki funktsioone kui pea kaitsmine ilmastikumõjude eest. Näiteks on tal olnud tähtis koht inimese sotsiaalse seisundi, ameti, kuuluvuse jms. osutajana (hõimujuhtide, sõjaväelike, valitsejate jne. peakatted), kuid tal võis olla ka maagiline tähendus (nõidade, šamaanide peakatted). Naiste puhul on olulisemaid kõrvalfunktsioone olnud perekonnaseisu osutamine, kuid ei puudu ka kokkupuutepunkte maagiaga. Kui vaadelda soome-ugri rahvaste pulmakombeid, siis on küllaltki oluline osa neist seotud pruudi juuksepalniku vallandamise ja talle abielunaise peakatte pähepanekuga. Selle toiminguga kaugemaid tagamaid on soov võimalikult hoolikalt peita naise juukseid, mille arvati olevat maagilist jõudu ja mille mõju ei tarvitsenud alati olla positiivne. Näiteks Karjala pulmas manitses isamees pruuti tema palmikust kinni hoides olema tulevasele mehele truu ja kuulekas. Mitmel pool on abielunaise peakatte äravõtmist ja juuste vallandamist samastatud abielurikkumisega. Näiteks tšuvašidel lõpeb abielulahutuse akt naise pearätiku katkirebimisega. Peakattet võis ja isegi tuli ära võtta ainult siis, kui oli vaja naise jõudu viimseni kontsentreerida, näiteks sünnitamisel või seoses viljakusrituaalidega (juukseid peeti ka viljakuse tagajaks). Islami mõju-piirkonnas võis abielunaise juuste varjamise tava olla jäänus nõudest varjata kõrvalise pilgu eest kogu naise pead, seejuures ka nägu.

Kui asuda vaatlema udmurdi naise traditsioonilisi peakatteid, paistavad siingi silma perekonnaseisust johtuvad erinevused. Neidude juukseid olid põimitud ühte palmikusse, mis kinnitati paelaga ning ehitati hõberahade ja metallripatsitega. Argipäeviti kanti peas sitsrätikut, pidulikumal puhul siid- või villast rätikut. Eriti pidulik peakatte oli ümmargune nupuga müts (*takja*), mis oli ääristatud helepunase puuvillriidest kandiga ja kaunistatud müntidega (tahv. XVIII, 1). Samasugune peakatte oli kasutusel ka

Joon. 10. Udmurdi neu laubaside. Udm. ANSV, Malopurginski raj., Bobja-Utša k. M. Krossi joonistus 1980.

Joon. 11. Udmurdi naise kolmnurkne pearätik. Udm. ANSV Vabariikliku Koduloomuuseumi Glazovi filiaal. T. Annioni joonistus 1980.

Volga-äärsetel aladel elavate tšuvašside ja baškiiride hulgas. Peale ülalnimetatute kandsid udmurdi neiud laubasidemeid (joon. 10), mis algselt kujutasid endast hõbeniitide ja narmastega ehitud riideribast laubaehet.

Pulmade ajal (paiguti ka varem, kui neiu viis oma kaasavara peigmehe koju) asetati pruudile esmakordselt pähe abielunaise peakate (*aišon*, tahv. XVIII, 2). Selle alla tehti eriline soeng: juuksed jaotati kahte ossa ja keerati poolteise meetri pikkuse paelaga rullideks, mis ulatusid kõrvade kohalt lõualuu nurgani ja altpoolt pisut laienesid. Lõunaudmurtide juures sooritasid seda pidulikku toimingut noored neiud. Kõigepealt pandi pruudile pähe käterätitaoline peakate *tšalma*, siis laubaside ja lõpuks *aišon*. Viimasele kinnitati narmastega siidrätik, mis kattis osaliselt selle ülaosa ja langes seljale.

Kohati kandis naine ka veel pärast abiellumist mõnda aega palmikut (paikkonnast sõltuvalt esimese lapse sünnini või kuni kaheksa aastat). Kaasani kubermangus elavatel udmurtidel oli kombeks, et esimese abielu-aasta lõppedes asendati valge *aišon* punasega, mida kanti kõrge vanuseni.

Udmurdi naine ei pidanud katma oma nägu, kuid katmata juustega ei tohtinud ta end näidata ei kodus, veel vähem avalikus kohas. Tavalisim peakate oli ja on seniajani sits-, poolvillane või siidrätik, mida kantakse kolmnurgaks kokkumurtuna ja lõua all või kuklas seotuna. Selle arhailine tüüp on kolmnurkne linane rätik (*kuinsergo*), mis on kaunistatud tikandi, värviliste villatupsude ja narmastega (joon. 11). Veel kanti *tšalma't*, umbes 35 cm laiust ja 150 cm pikkust käterätikutaolist linasest või puuvillasest riidest peakatet, mille otsad olid tikitud ning kirevate riideribade ja lintidega kaunistatud (tahv. XVII, 2).

*

Udmurdi naised armastavad ehteid. Osa neist kuulub lahutamatu iga-päevase rõivastuse juurde (nööbid, pandlad, klaashelmed), osa kantakse ainult teatud sündmuste puhul. Hinnatud on olnud hõbemündid ja valged kauriteokarbid (tahv. XVIII, 1). Et viimaseid leidub ainult India ookeanis, kõneleb nende rohke kasutamine ehetena kunagistest kaubasidemetest Indiaga, kusjuures vahendajaiks olid mitmed teised rahvad. Kaurikarpidel oli ka suur materiaalne väärtus.

Randmel ja küünarvarrel kanti metallist käevõrusid. Neid oli kahe-suguseid: kitsamad olid kaunistatud värviliste kividega, laiemaid taimornamentikaga (joon. 12; tahv. XIX, 1). Käevõrusid tehti ka niidile lükitud kaurikarpidest ja suurtest klaashelmestest.

Joon. 12. Taimornamentikaga käevõru (pinnalaotus). Udm. ANSV, Malopurginski raj., Bobja-Utša k. V. Aaviku joonistus 1980.

Väga armastatud oli väikestest müntidest, helmestest ja kaurikarpidest koosnev kaelaehe *katšek*. Seda tihedalt kaela ümbritsevat keed kanti amuletina — ta pidi kaitsma kurguhaiguste eest. Levinud oli ka suurtest hõbemüntidest ja väikestest helmestest ning nende keskel rippuvast vaskristist kee (*kiroskol*). Seda seostatakse ristiusustamisega, kuid vanemate inimeste jutu järgi olevat vanasti risti asemel kantud sugukonna sümbolit või vasest medaljoni, millel oli kujutatud ratsanikku, kelle hobune trambib roomajatel. Motiiv on kahtlemata muistne.

Udmurtia lõunaosas kanti ehtena ka helepunase puuvillase riidega ületõmmatud linast rinnaesist, mille ülaosa oli kaetud korallidega, keskel jooksis alla kolm rida suuri hõbemünste ja külgedel olid väiksemad mündid.

Nii naised kui ka mehed kandsid üle öla laiu helmeste ja hõberahadega kaunistatud linte (tahv. XIX, 2). Neid oli mitut liiki, samasuguseid kanti ka mitmete teiste Ida-Euroopa ja Aasia rahvaste juures. Tänapäeval tuntake neid veel ainult naiste ehtena.

Praegusel ajal udmurdi külades traditsioonilisi rahvapäraseid ehteid enam ei valmistata, naised ostavad oma ehted poest.

KIRJANDUS

- Konsin, K. Udmurdi kudumite eripära. — Etnograafiamuuseumi aastaraamat XXX. Tallinn, 1977.
 Белицер В. Н. Народная одежда удмуртов. — Труды института этнографии, т. XX. М., 1957.
 Гаген-Торн Н. И. Магическое значение волос и головного убора в свадебных обрядах Восточной Европы. — Советская этнография, 1933, № 5—6.
 Крюкова Т. А. Удмуртское народное изобразительное искусство. Ижевск—Ленинград, 1973.

Мерике РООДЛА, Тальви АННИОН, Вийви ААВИК

ОДЕЖДА, ГОЛОВНЫЕ УБОРЫ И УКРАШЕНИЯ УДМУРТОВ

Национальные костюмы северных удмуртов более древние по сравнению с костюмами южных удмуртов, в них сохранились элементы одежды древних жителей бассейна реки Камы. Типичное одеяние (как нижнее, так и верхнее) удмуртской женщины — туникоподобная белая льняная рубашка с расшитыми рукавами, на которую надевали расши-тый нагрудник (рис. 1, 2). Девушки такого нагрудника не носили. Верхнюю часть их рубашек украшала орнаментированная вышивка, а грудь — треугольная аппликация (рис. 3). В более позднее время рубашки стали шить из клетчатого материала с

воланом внизу (рис. 4). Поверх рубашки надевали украшенный вышивкой, кружевом или рюшем передник (табл. VII, 1). Летом женщины носили халаты из белого льняного материала с запахом спереди (без пуговиц), напоминающие туники (рис. 6), и короткими рукавами с прорезью в верхней части до 18 см. Такой халат надевали на рубашку, орнаментированные рукава ее просовывали в прорези рукавов халата, а сами рукава прятали в халат (табл. VII, 2). Халат нового типа отличался от описанного отсутствием рукавов и наличием цветного ситцевого волана снизу (рис. 7), из-под которого виднелась белая рубашка. Теплой верхней одеждой был шерстяной кафтан (рис. 8). В старину мужскую одежду шили из конопляного, льняного и шерстяного материала. Со временем мужская одежда утратила характерные национальные черты и в конце прошлого века уже ничем не отличалась от одежды русских мужиков. Красные орнаментированные свадебные рубашки (рис. 9) в наше время можно увидеть только в музеях.

Девушки-удмуртки заплетали волосы в одну косу и завязывали ее лентой. В торжественных случаях надевали на голову круглую шапочку с кнопкой (такью), обшитую красным материалом и украшенную монетами (табл. VIII, 1). Носили также на лобную повязку — полоску материала, украшенную серебряной нитью и бахромой (рис. 10). Замужняя женщина или носила высокий головной убор (табл. XVIII, 2), или покрывала голову повязкой, напоминающей полотенце с вышивкой на концах (табл. XVII, 2, слева). Самый древний покрой женского платка — треугольный, с бахромой или полосками материала (рис. 9).

Для изготовления металлических украшений использовали серебряные монеты и белые раковины каури индийского происхождения (табл. XVIII, 1). На запястьях носили браслеты (рис. 10). Своеобразным украшением удмуртов и бесермян были широкие наплечные перевязы с бусами и монетами (табл. XIX, 2).

Merike ROODLA, Talvi ANNION, Viivi AAVIK

THE CLOTHES, HEADGEAR AND ADORNMENTS OF THE UDMURTS

The national costumes of the northern Udmurts are generally considered to be more archaic than their southerly counterparts, since they have retained a number of features peculiar to the attire of the original settlers of the Kama river-basin. A typical piece of clothing of the Udmurt woman is a tunic-like shirt-dress that can be worn both as an outer garment as well as an item of underwear. The earlier type is made of white linen and provided with an embroidered front (Figs 1, 2). In the girls' shirt-dress, however, the embroidery at the breast is replaced by a triangular application, and the upper part of the sleeves is decorated with oblong ornamental embroidery (Fig. 3). A more recent variety of a shirt-dress is made of checked fabric; it has a flounce at the lower end (Fig. 4). A more elaborate form of the two last-mentioned types designates transition to the urban type of dress. In front of the shirt-dress, an apron is worn, which is decorated with embroidery and lace, or with a flounce (Plate XVII, 1). The women's outer summer garment is a coat. Its long archaic variety is open (buttonless) in front; it is made of white linen and cut in the shape resembling a tunic (Fig. 6). The short sleeves of the coat are provided with up to 18 cm-long slits in the upper part. That type of coat is worn over the shirt-dress whose embroidered sleeves are pulled out of the slits, while the sleeves of the coat are tucked into the inside (Plate XVII, 2). The more recent type of coat, however, is sleeveless, and has a flounce of cotton print at the lower end (Fig. 7). One can see the lower part of the white shirt-dress worn under the coat. In cold weather, a woollen overcoat is worn (Fig. 8).

The clothes of the Udmurt men, like those of the women, were made of hemp, linen, and woollen cloth. In the course of time, the men's garments lost their specific Udmurt features and became identical with the wear of the Russians. The Udmurt men's national clothes, such as the beautifully ornamented wedding-shirts (Fig. 9), can nowadays be seen in museums only.

Udmurt girls used to wear their hair in a braid that was tied with a ribbon. Their most festive headgear was a round cap (*takja*) provided with a knob at the top; the cap had an edging of bright-red cotton fabric, and was decorated with coins (Plate XVIII, 1). Sometimes a band was tied across the forehead — a strip of cloth decorated with silver thread and a fringe (Fig. 10). A married woman used to cover her head with a tall cap or a towel-like scarf, the ends of which were decorated with embroidery (Plate XVIII, 2). The most archaic type of kerchief was homemade: it was a triangle of linen, with the lower part at the back being fringed or edged with a strip of cloth (Fig. 11).

For adornments silver coins were used as well as white seashells of Indian origin (Plate XVIII, 1). The wrists and arms were decorated with bracelets and armlets (Fig. 12, Plate XIX, 1). The most original adornments of the Udmurts and Bessermans were wide cloth ribbons covered with silver coins and beads — they were worn on the shoulders (Plate XIX, 2).